

Utbildning – nyckeln till arbete

Sveriges
Kommuner
och Landsting

Utbildning – nyckeln till arbete

Upplysningar om innehållet:
Tor hatlevoll, tor.hatlevoll@skl.se

© Sveriges Kommuner och Landsting, 2015
ISBN: 978-91-7585-365-9
Text: Tor Hatlevoll
Foto: Maskot Bildbyrå AB
Produktion: Advant Produktionsbyrå
Tryck: LTAB, december 2015

Förord

Att utbildning öppnar många möjligheter för enskilda individer är inget nytt, det ger fler möjligheter på arbetsmarknaden och ökar chansen till en bra och stabil löneutveckling, det känner vi till. Samtidigt som utbildning är viktig för individers möjligheter, kommer konkurrensen om personer med utbildning inom ”rätt” områden att öka framöver. Vi är mitt uppe i en teknologisk revolution som bland annat bidragit till globaliserade marknader, både för varor och tjänster. Denna utveckling ger oss stora möjligheter att utveckla nya produkter, tjänster och företag, men innebär också ökad konkurrens från allt fler länder.

Sverige ligger fortfarande i framkant inom många branscher och lockar till sig högproduktiv arbetskraft från andra delar av världen. Många svenska ungdomar klarar sig utmärkt i konkurrensen och är viktiga delar i de nya framväxande företagen, både i Sverige och i omvärlden och så måste det fortsätta att vara.

En av de stora utmaningarna framöver kommer att vara att se till att så många som möjligt, fler än idag, har förutsättningar att ta för sig av de möjligheter framtiden har att erbjuda, där en av de viktigaste är utbildning.

Rapporten *Utbildning – nyckeln till arbete* har författats och datamaterialet har bearbetats av Tor Hatlevoll på SKL:s avdelning för utbildning och arbetsmarknad. Datamaterialet är hämtat från SCB:s Longitudinella integrationsdatabas för Sjukförsäkrings- och Arbetsmarknadsstudier (LISA), samt Arbetsförmedlingens Händelsedatabas. För den som vill fördjupa sig i materialet finns en mer detaljerad rapport med tillhörande tabellbilaga att ladda ner på www.skl.se.

Stockholm i december 2015

Per-Arne Andersson
*Chefför Avdelningen för utbildning
och arbetsmarknad*

Innehåll

- 7 Sammanfattning
- 8 Kapitel 1. Utbildning ger arbete
- 9 Kapitel 2. Vad finns det för kunskap?
- 11 Kapitel 3. Varför analysera en ålderskohort?
- 12 Kapitel 4. Resultat
- 12 Sysselsättning mellan 20 och 29
- 13 Hur viktig är utbildningen?
- 18 Arbetslivserfarenhetens betydelse
- 18 Vikten av möjlighet till rörlighet
- 21 Kapitel 5. Slutsats/ståndpunkter
- 22 SKL:s förslag på hur skolan måste förändras för att möta framtida krav

Sammanfattning

Resultaten i rapporten visar hur viktigt det är att få en gymnasieexamen inom fyra år. En orsak är att det är få som slutför gymnasiala studier genom vuxenutbildningen. Det finns stora skillnader mellan könen då kvinnor är mer benägna att komplettera studierna jämfört med män. Det är heller inte ett överraskande resultat då kvinnor generellt klarar studierna bättre och studerar längre jämfört med män.

Utbildning är viktigt för att komma in på arbetsmarknaden, och är minst lika viktigt för möjligheterna att vara kvar på arbetsmarknaden. Utan fullföljd gymnasieutbildning ökar risken att åter bli arbetslös. Dessa individer har även högre risk för fler arbetslöshetsperioder. Underlaget visar även att en majoritet av de utan slutfört gymnasium som är arbetslösa, är arbetslösa längre än 90 dagar. Jämfört med de som har minst en gymnasieutbildning är skillnaderna stora och att effekterna av finanskrisen 2008 innebar en ökning av långtidsarbetslösheten bland dem som inte slutfört gymnasiet vid 20 års ålder. Bland individer med gymnasial utbildning eller högre gav inte finanskrisen någon effekt på andelen långtidsarbetslösa.

Utbildningsnivå påverkar även flyttmönster och rörlighet på arbetsmarknaden. Det är stor skillnad mellan de som har slutfört gymnasiet och de som inte har gjort det, i hur många som är bosatta i ett annat län vid 29 års ålder jämfört med 20. Personer utan gymnasieutbildning bor i större utsträckning kvar i samma län och arbetar i samma yrkeskategori än personer som har minst gymnasial utbildning.

Arbetslivserfarenhet är den andra faktorn som har störst betydelse för möjligheterna att få ett jobb. Data visar att de som har haft ett extra- eller sommarjobb under gymnasietiden har betydligt bättre chanser att vara i arbete vid 20 års ålder än de som inte arbetat extra. Materialet visar att effekten av extra-/sommarjobbet avtar, men finns med och påverkar möjligheterna till jobb även vid 29 års ålder.

Utbildning ger arbete

År 2009 presenterade SKL rapporten *Födda 1981:95-27-13* som belyste alla födda 1981 i hur de klarade gymnasiestudierna och tog de första stegen in på arbetsmarknaden. Denna rapport är en uppföljning av samma årskull, nu med data fram till år 2010, dvs. det år då ”81:orna” fyllde 29 år. Vi har valt att följa samma årskull ytterligare fem år, då det ger kunskaper om ungas etablering under den period då många idag lägger grunden för livet på flera områden. Under perioden mellan 20 och 30 år sker etablering på arbetsmarknaden, en stor grupp fortsätter sin utbildning och många flyttar till studier och arbete.

Genom att följa individer från 16 års ålder kan man se vilka faktorer som är viktiga för att unga ska ha möjlighet att lägga grunden för utbildning, arbete och stabila inkomster.

Resultaten i *Utbildning – nyckeln till arbete* skiljer sig inte från andra studier, dock kan vi lägga till några faktorer som framkommer i det omfattande datamaterial som har bearbetats och analyserats. I analysen framgår utbildningsnivåns betydelse för att hålla sig kvar på arbetsmarknaden, både för geografisk och yrkesmässig rörlighet. Till det kommer att föräldrarnas utbildningsnivå är mer betydelsefull för ungas utbildningsresultat än inkomst. För den som vill fördjupa sig i resultaten finns en fördjupningsrapport med tillhörande tabeller att ladda ner på skl.se.

Vad finns det för kunskap?

Både svensk och internationell forskning har undersökt vilka faktorer som har positiva effekter på möjligheterna att få jobb, vilka insatser som ger bättre resultat än andra, hur lönenivåer och villkor i arbetslöshetsförsäkringen påverkar incitament att söka arbete.

Att faktorer som utbildning, tillgång till nätverk och tidigare arbetslivserfarenhet är viktiga för att komma in på arbetsmarknaden är forskningen enig om. Däremot råder det delade meningar om lönenivåer och utformning av villkor i arbetslöshetsförsäkringen, framför allt mellan olika forskningsdiscipliner men även mellan enskilda forskare.

En analys av hur arbetsmarknaden har utvecklats de senaste 20 åren visar att utbildning har blivit allt viktigare för ungas möjligheter att komma in på arbetsmarknaden. Före 1990 var det inte ovanligt att unga gick ut i arbete i stället för att fortsätta till gymnasiet.

Att det skedde en så stor förändring på relativt kort tid beror på den djupa ekonomiska kris som Sverige genomgick under denna tidsperiod. Den höga arbetslösheten innebar att arbetsgivarnas valmöjligheter till lediga platser ökade dramatiskt och i den ökande konkurrensen hade de lägst utbildade svårt att hävda sig. Samtidigt genomfördes 1994 en gymnasiereform som syftade till att samtliga skulle få gymnasiekompetens.

En annan betydande faktor är att varje lågkonjunktur medför att arbetsgivare tvingas se över sina kostnader och se om de kan öka effektiviteten i produktionen för att klara konkurrensen. I strukturomvandlingar ingår att mindre produktiv arbetskraft ersätts med en till antalet lägre men samtidigt mer produktiv arbetskraft. Detta samtidigt som stora investeringar görs i effektivare produktion som innebär mer automatisering och färre anställda.

Det senare är en utveckling som har bejakats i Sverige och som har bemötts med en aktiv arbetsmarknadspolitik och möjligheter till vidareutbildning för att arbetskraften ska klara av att ta de nya arbeten som uppstår. Det här innebär dock att de som inte når upp till de grundkrav som arbetsgivarna ställer, har fått det allt svårare att komma in på arbetsmarknaden, samt att de löper större risk att förlora jobbet vid lågkonjunkturer.

Varför analysera en ålderskohort?

När arbetet inleddes med årskullen födda 1981 hade få longitudinella studier gjorts för att analysera övergången mellan utbildning och arbete och ingen där en hel årskull följdes över längre tid. Resultaten som framkom i rapporten visade utbildningens betydelse för ungas möjlighet att etablera sig på arbetsmarknaden. Studien begränsades dock till och med 25 års ålder, då en stor del av årskullen fortfarande studerade på universitet och högskola och således inte hade etablerat sig på arbetsmarknaden.

Genom att förlänga tidserien till 29 år då stora delar av årskullen har slutfört sina studier och etablerat sig på arbetsmarknaden, blir analysen mer heltäckande och ger en bättre bild av etableringen på arbetsmarknaden och vilka faktorer som är viktiga och vilka samband som gäller över en längre tidsperiod.

Resultat

Resultaten i *Utbildning – nyckeln till arbete* har tagits fram genom att analysera individdata för samtliga födda 1981 under perioden 1997 – 2010. Data har hämtats från SCB:s Lisadatabas och Arbetsförmedlingens händesedatabas. Utöver detta har även data från Lisadatabasen över kohortens föräldrar analyserats under perioden 1990 – 1997.

Materialet ger en övergripande bild över ungdomars väg från grundskolan ut i arbetslivet via gymnasieutbildning och högskoleutbildning. Det ger även en bild av effekterna för de som inte når en fullständig gymnasieutbildning eller högre utbildning.

Sysselsättning mellan 20 och 29

Många gånger målas en dyster bild upp i medierna över ungdomars möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Tyvärr är risken stor att statistiken blir missvisande när inte bakomliggande faktorer redovisas. Bilden är långt ifrån så mörk som antyds i rubriker som ”en förlorad generation” och ”var fjärde ung arbetslös”.

Vid 20 års ålder, det vill säga året efter avslutad gymnasieutbildning arbetar 40 procent och 31 procent av årskullen studerar på universitet eller högskola och ytterligare 10 procent studerar på Komvux.

Andelen som arbetar ökar succesivt och vid 29 års ålder arbetar 75 procent och 9 procent studerar på universitet eller högskola. Andelen komvuxstudenter i åldersgruppen har minskat till endast några procentenheter.

De flesta är antingen i arbete eller studier under perioden mellan 20 och 29 år. Det finns dock en grupp som varken arbetar eller studerar. Andelen är relativt stor i början av perioden då cirka 23 procent saknar sysselsättning, men från år 2002 och framåt stabiliseras andelen och varierar mellan 12 och 14 procent.

Det som är anmärkningsvärt är att andelen som varken arbetar eller studerar är relativt oförändrad från 21 års ålder. Data visar att ju äldre en person är som varken arbetar eller studerar, desto större är sannolikheten att ha varit utan sysselsättning tidigare år samt de år som följer efter mättillfället.

Hur viktig är utbildningen?

Vad gör de som inte har avslutat gymnasiet vid 20?

Många av dem som har en ofullständig gymnasieutbildning har ägnat närmare tre år åt att studera på gymnasiet. Av de 27 procent i ålderskohorten 1981 som inte fullföljt gymnasiestudierna vid 20 års ålder, var 85 procent inskrivna på gymnasiet årskurs 2 och 74 procent årskurs 3.

Mellan 20 och 24 års ålder är det en relativt stor grupp som studerar på vuxenutbildning. Andelen faller från nästan 15 till 10 procent, därefter minskar andelen ytterligare och 2010 är det knappt 5 procent som är inskrivna på Komvux.

Trots att många har varit inskrivna på gymnasiet i nästan tre år och en stor andel av dem därefter bedrivit studier på Komvux, är det endast 37,5 procent av de utan fullföljt gymnasium som tagit minst en treåring gymnasial utbildning 2010. Av dessa har nästan 16 procent en eftergymnasial utbildning.

Skillnaderna mellan könen är stor, nästan 42 procent av kvinnorna har en gymnasieutbildning varav nästan hälften, 20 procent har en eftergymnasial utbildning. Bland männen är det 34 procent som slutfört gymnasiestudierna, varav cirka 12 procent har en eftergymnasial utbildning.

Hur viktigt är gymnasieutbildningen för att få ett arbete?

När gymnasieutbildningens betydelse för möjligheterna att få ett arbete ska analyseras, så jämförs här individer med gymnasiebetyg i tre olika nivåer¹ med individer utan avslutat gymnasieutbildning.

Jämförelsen visar att samtliga som avslutat gymnasiet med låga eller medelgoda betyg har större chans² till ett arbete vid 20 års ålder. Individer med höga betyg har lägre chans att ha ett arbete jämfört med de utan avslutat gymnasium år 2001. Anledningen är att de allra flesta i denna betygskategori studerar vidare efter gymnasiet.

De som avslutat gymnasiet med låga avgångsbetyg har 73 procent högre chans att ha ett jobb jämfört med de som inte avslutat gymnasiet vid 20 års ålder. Vid 25 års ålder råder fortfarande samma förhållande mellan de olika betygskriterierna. Vid 29 års ålder ändras förhållandena och de med höga

Not. 1. Nivåerna är låg, medel respektive hög. De motsvarar betyg i intervallen 0 - 10,0, 10,1 - 15,0 samt 15,1 - 20. Årskullen 1981 hade det relativa betygssystemet i grundskolan och fick det förra betygssystemet i gymnasiet.

Not. 2. Logaritmisk regression beräknar olika variablers statistiska påverkan på en beroende variabel. Utfallet visar graden av påverkan på den beroende variabeln, utfallet benämns som risk. I denna rapport benämns utfallet som "chans" i de fall som den beroende variabeln anses vara av positiv karaktär.

gymnasiebetyg har störst chans att ha ett arbete jämfört med de som inte slutfört gymnasiet. Skillnaden mellan de med låga betyg och de som saknar betyg har minskat till 20 procents högre chans för de med låga betyg.

Ökad risk för arbetslöshet utan avslutad gymnasieutbildning

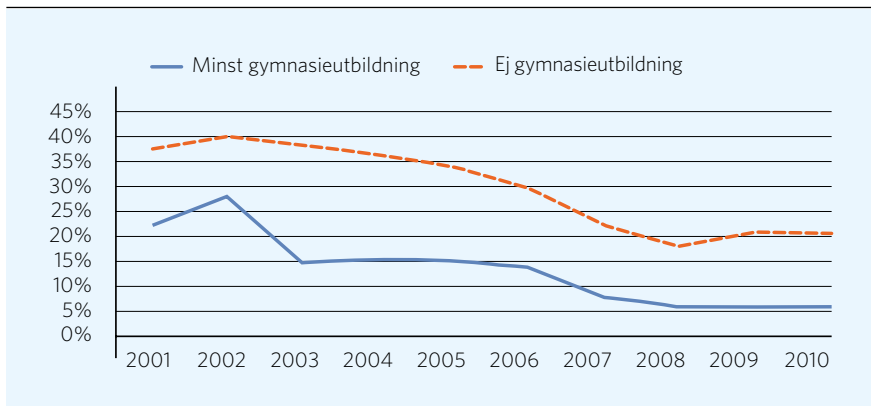
Utbildning och arbetslivserfarenhet är de två viktigaste faktorerna som bidrar till att unga får arbete. Det innebär omvänt att utan dessa båda egenskaper blir det svårt att komma in på arbetsmarknaden. Resultaten visar att framför allt utbildningsnivån påverkar möjligheten att behålla ett arbete.

Lågutbildade män har högre risk för arbetslöshet

Från 20 års ålder ökar andelen individer som någon gång under året har haft en period av arbetslöshet³ dramatiskt. År 2001 har 30 procent av årskullen minst en dag registrerad som arbetslös hos Arbetsförmedlingen. Därefter minskar arbetslösheten hos årskullen fram till 2008, då knappt 12 procent har minst en dag registrerad arbetslöshet. 2008 inträffar finanskrisen vilket visar sig i att arbetslösheten åter börjar stiga. År 2010 har nästan 14 procent varit inskrivna som arbetslös hos arbetsförmedlingen.

Diagram 1 visar att det är stor skillnad i hur stor andel av de med avslutad gymnasieutbildning respektive de med ofullständig gymnasieutbildning, som är arbetslösa. För båda kategorierna ökar arbetslösheten och är väldigt hög under de första åren på 00-talet och kulminerar 2002.

DIAGRAM 1. Andel arbetslösa

Källa: SCB och SKL:s beräkningar

Not. 3. Uppgifterna om arbetslöshet kommer från Arbetsförmedlingen och baseras på antalet dagar en individ är inskriven som arbetssökande på Arbetsförmedlingen. Att utvecklingen skiljer sig mot andelen som varken arbetar eller studerar, har sin förklaring i att inte alla som varken arbetar eller studerar är inskrivna på arbetsförmedlingen.

Arbetslösheten faller för båda grupperna och når lägsta nivå 2008. Dock är arbetslösheten för de som inte fullföljt gymnasiet nästan tre gånger så hög jämfört med de med minst gymnasial utbildning. Situationen för de med minst gymnasieutbildning fortsätter att förbättras, medan effekterna av finanskrisen påverkar de personer som inte har fullföljt gymnasiet vid 20 års ålder negativt. Att arbetslösheten stiger kraftigt de första åren efter avslutad gymnasieutbildning har sin förklaring i den lågkonjunktur som Sverige genomgick mellan 2002 och 2005. Det anmärkningsvärda är att det är en så pass stor nivåskillnad mellan de som avslutat och de som inte fullföljt gymnasiet och att andelen arbetslösa sjunker i betydligt snabbare takt när konjunkturen börjar förbättras.

Fram till 2004 har män med minst gymnasieutbildning en något högre arbetslöshet jämfört med kvinnor med minst gymnasieutbildning. Bland de kvinnor och män som har en ofullständig gymnasieutbildning är det en större andel av männen som är arbetslösa jämfört med kvinnor. Under de första åren på 00-talet är det relativt stora skillnader i andelen män som är arbetslösa jämfört med andelen kvinnor. År 2002 har nästan 43 procent av männen utan slutförd gymnasieutbildning minst en period av arbetslöshet under året, motsvarande siffra för kvinnor är 36 procent. Skillnaderna minskar fram till 2008, därefter ökar skillnaderna åter som en konsekvens av den lågkonjunktur som följde av turbulensen på de finansiella marknaderna.

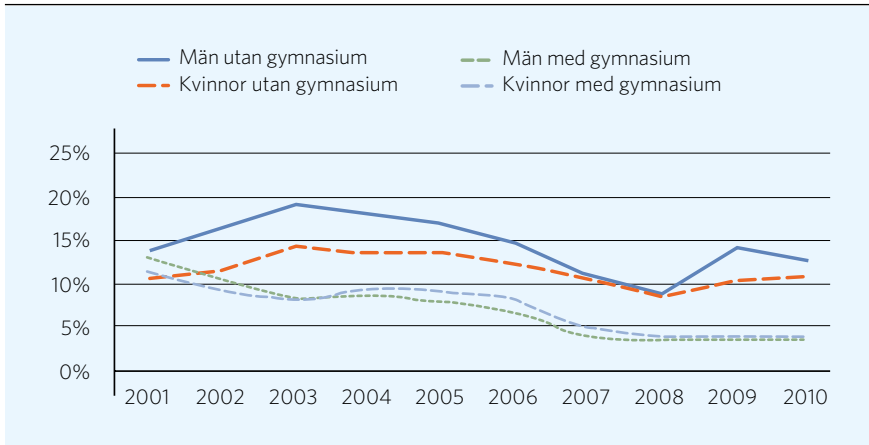
Under 2002 till 2005 genomgick Sverige en lågkonjunktur som inleddes med kraftiga börsfall redan under 2001. Detta fick effekter på arbetsmarknaden 2002 och varade fram till 2005. Under 2006 började konjunkturen att återhämta sig vilket visade sig i en förbättrad arbetsmarknad.

De "81:or" som slutfört gymnasieutbildningen senast 2001 påverkades framför allt under 2002, därefter har andelen arbetslösa varit stabil kring 15 procent fram till 2006. Andelen arbetslösa bland de utan slutförd gymnasieutbildning vid 20 år, har kontinuerligt minskat från 2002 fram till 2008, dock från väldigt höga nivåer.

Utan avslutad gymnasieutbildning ökar risken för långtidsarbetslöshet

Andelen som är arbetslösa längre än 90 dagar bland de som slutfört gymnasiet senast år 2001 sjunker fram till 2010 och är under 5 procent från 2007 och framåt. Andelen påverkas något av 00-talets första lågkonjunktur men inte av den andra. Däremot minskar andelen långtidsarbetslösa vid högkonjunkturen som inleds 2006.

DIAGRAM 2. Andel i respektive grupp som är arbetslösa längre än 90 dagar

Källa: SCB och SKL:s beräkningar

Andelen med fler än 90 dagars arbetslöshet bland de som inte fullföljt gymnasieutbildningen vid 20 års ålder ökar under decenniets båda lågkonjunkturer. Det är små skillnader mellan könen bland de med avslutad gymnasieutbildning. Det är däremot en större andel män utan slutfört gymnasium som är arbetslösa mer än 90 dagar jämfört med kvinnor. Skillnaden krymper under högkonjunkturåren 2006 – 2008, för att sedan åter öka 2009.

Lägre andel får A-kassa bland arbetslösa utan slutfört gymnasium

Det är stora skillnader i andelen arbetslösa som får arbetslöshetsersättning (A-kassa) av de som inte har fullföljt gymnasiet vid 20 års ålder jämfört med de med minst gymnasieutbildning.

År 2007 får 87 procent av samtliga arbetslösa arbetslöshetsersättning, därefter sjunker andelen och 2010 är det 75 procent av de arbetslösa som får A-kassa. Den troliga förklaringen till denna kraftiga minskning är ett ändrat regelverk samt ökade avgifter för att vara medlem i arbetslöshetsförsäkringen, vilket fick många att välja att stå utanför. De kommande två åren sjönk andelen ytterligare något.

Motsvarande andelar för gruppen som inte fullföljt gymnasiet vid 20 års ålder är betydligt lägre. Även i denna grupp var andelen arbetslösa som fick A-kassa som störst 2006. Dock var andelen endast 64 procent och även bland dessa minskade andelen kraftigt fram till 2008 då 56 procent av de arbetslösa fick arbetslöshetsersättning. År 2010 hade andelen arbetslösa i denna grupp som fick A-kassa utbetalt under året minskat till 53 procent.

Vad påverkar resultaten i gymnasiet?

Män har nästan hälften så stor chans som kvinnor att få höga slutbetyg medan risken att få låga betyg är 35 procent högre. Nivån på slutbetyget från grundskolan⁴ har stor betydelse för hur stora chanserna är att nå samma nivå på slutbetyget i gymnasiet. Det som överraskar är att det är ingen statistisk skillnad mellan de som inte har ett slutbetyg år 1997 och de som har låga slutbetyg, i chansen att få ett medelbetyg på gymnasiet. Samtidigt är möjligheten betydligt lägre för dem med låga grundskolebetyg att få ett bra gymnasiebetyg, jämfört med de som inte har ett slutbetyg från 1997. En anledning som nämnts är att det finns individer som avslutat grundskolan 1996 eller 1998 med bättre betyg som ingår i denna kategori. De är få, men får genomslag i regressionsanalysen.

Föräldrarnas utbildningsnivå har en positiv inverkan på möjligheterna till högre betyg, dock finns inte samma samband med riskerna för lägre betyg. Föräldrarnas inkomst har endast positiv inverkan i och med att de med en förälder med hög inkomst påverkar chansen positivt till att få ett högt slutbetyg.

Sambandet förstärks om en förälder har fått ekonomiskt bistånd någon gång under de sju åren innan gymnasiet påbörjas⁵, dvs. att chansen till ett högre betyg minskar om någon förälder fått ekonomiskt bistånd under tiden då individen är 9 – 16 år.

Personer som är utrikes födda har svårare jämfört med inrikes födda att nå högre resultat i gymnasiet. Det finns dock skillnader som beror på hur länge de bott i Sverige. Personer som har bosatt sig i Sverige före 7 års ålder har bättre studieresultat jämfört med personer som anlänt senare. Av de utrikes födda som inte fullföljt gymnasiet vid 20 års ålder, har två tredjedelar anlänt till Sverige efter 7 års ålder.

Vad påverkar utbildningsnivån vid 29 års ålder?

Kvinnor studerar längre jämfört med män som även löper betydligt större risk att endast ha en förgymnasial utbildning vid 29 års ålder.

Not. 4. Indelningen av grundskolebetygen är; ej betyg 97, låga, medel och höga betyg. Betygsgränserna för indelningen är 0 - 2,4, 2,5 - 4,0 samt 4,1 - 5.

Not. 5. Att det endast är 7 år av grundskoletiden och inte samtliga 9 år, beror på brytning i SCB:s data vilket gör att det inte går att få en enhetlig tidserie under den önskade perioden.

Resultaten från gymnasieskolan har väldigt stor betydelse för vilken utbildningsnivå en individ har vid 29 års ålder. Personer med höga slutbetyg från gymnasiet har med väldigt stor sannolikhet även en eftergymnasial utbildning tio år senare. Samtidigt råder det omvända förhållandet att utan en avslutad gymnasieutbildning vid 20 års ålder, är risken stor att fortfarande ha en förgymnasial utbildning vid 29 års ålder.

Personer som är utrikesfödda har en något större chans att ha en högre utbildningsnivå än inrikes födda vid 29 års ålder.

Föräldrarnas utbildningsbakgrund har större betydelse än deras disponibla inkomst. Att ha minst en förälder med eftergymnasial utbildning har stor betydelse för individens utbildningsnivå vid 29 års ålder. Förälderns utbildningsnivå har dubbelt så stor inverkan på chansen till en eftergymnasial utbildning som inkomsten. Om föräldern fått ekonomiskt bistånd under perioden 1990-97 inverkar det negativt på möjligheterna till en hög utbildningsnivå 2010.

Arbetslivserfarenhetens betydelse

Störst påverkan på möjligheten att vara i jobb, har tidigare arbetslivserfarenhet. Att en individ har arbetat någon gång under gymnasietiden har en stark positiv effekt på möjligheterna att vara i jobb vid 20 års ålder. Det ökar möjligheterna över 230 procent. Effekten av sommar- och/eller extrajobb under gymnasietiden avtar, men finns med och har en svagt positiv påverkan på chansen att ha ett jobb även vid 29 års ålder.

Däremot är faktorn att ha varit i arbete vid 20 års ålder viktig för möjligheterna att ha ett arbete vid 25 år, chansen ökar med 67 procent. Att ha arbetat vid 25 års ålder bidrar till att öka chanserna till att ha ett jobb med 210 procent vid 29.

Vikten av möjlighet till rörlighet

Perioden mellan 20 och 30 år karaktäriseras av att vara en tid då grunden för resten av livet läggs. Det är en tid som domineras av rörelse mot utbildning, arbete och bostad. Många faktorer hänger ihop; genom att öka sin utbildningsnivå eller byta bostadsort öppnas möjligheter att byta yrken, eller byte av bostadsort öppnar möjligheter till vidareutbildning.

När resultaten av datamaterialet analyseras framkommer en bild att rörligheten inte är självklar för alla.

Utbildningsmässig rörlighet

Det viktigaste för att ha möjlighet att fortsätta utbilda sig är att ha bra studieresultat från tidigare nivåer i utbildningssystemet. Resultaten visar att den socioekonomiska bakgrunden är avgörande för studieresultaten i unga åldrar och att föräldrars utbildningsnivå har större betydelse än inkomsten. Dock visar det sig att om någon av föräldrarna fått ekonomiskt bistånd under grundskoleåren 3 – 9 innebär det en ökad risk för dåliga studieresultat. Det innebär att den utbildningsmässiga rörligheten mellan generationer är låg och att det är stor risk att föräldrarnas utbildningsnivå går i arv.

Yrkesmässig rörlighet

Rörligheten mellan olika yrken skiljer sig mellan de som har slutfört och de som inte slutfört gymnasiet. En jämförelse mellan vilket yrke en person är verksam inom vid 20 respektive 29 års ålder visar att de med avslutad gymnasieutbildning i större utsträckning arbetar inom en annan sektor jämfört med nio år tidigare, än de med oavslutade gymnasiestudier.

Värt att notera är att yrken inom *handel och kommunikation, tillverkning och utvinning* är vanliga ingångar på arbetsmarknaden bland män oavsett studieresultat. Skillnaden ligger i att nio år senare är samma yrken dominerande bland personer som inte hade avslutat gymnasiet vid 20 års ålder, medan det skett förändringar bland de som avslutat gymnasiestudierna. Vid 29 års ålder är yrken inom *finansiell verksamhet och företagstjänster* vanligast bland personer med avslutat gymnasium. *Ej specificerad verksamhet* är fortfarande vanligast bland de utan gymnasieutbildning. Andelen sysselsatta inom *tillverkning och utvinning* minskar mest och *byggverksamhet* ökar mest bland män med oavslutat gymnasium vid 20 års ålder.

Bland kvinnor är mönstret detsamma, förutom att *ej specificerad verksamhet* är vanligast bland kvinnor utan avslutad gymnasieutbildning är *vård och omsorg* det vanligaste yrket följt av *handel och kommunikation*. Det gäller både bland de med och utan gymnasieutbildning vid 20 års ålder.

Nio år senare är det vanligaste yrket bland kvinnor med avslutat gymnasium *utbildning och forskning* och flest har lämnat yrken inom *handel och kommunikation*. Bland kvinnor utan avslutad gymnasieutbildning dominerar samma yrken som nio år tidigare och mindre ökningarna finns bland yrken inom *utbildning och forskning* samt en mindre minskning inom *personliga och kulturella tjänster*.

Geografisk rörlighet

Sverige är det land i Europa som har den snabbaste urbaniseringen. Det är framför allt ungdomar som står för omflyttningen och en av de viktigaste anledningarna till att flytta är att få bättre möjligheter till utbildning och arbete. En skillnad mot tidigare generationer är att många söker sig utomlands, framför allt till Europa, men även andra delar av världen. Det visar sig i att antalet personer födda 1981 som är mantalsskrivna i Sverige har minskat med 3 000 personer mellan 1997 och 2010. Många har dessutom bott utomlands en eller flera gånger under tidsperioden.

En genomgång av förändringen av var i landet 81:orna är mantalsskrivna bekräftar bilden av den pågående urbaniseringen. Tre län växer, andelen födda 1981 som bor i Stockholm ökar med nästan 7 procentenheter mellan 2001 och 2010. I Västra Götaland och Skåne är ökningen endast marginell. I resterande 18 län minskar andelen i ålderskohorten. Det är inte några dramatiska minskningar, det är variationer mellan 0 och 1 procentenhet.

Ett oväntat resultat är att det inte är några större skillnader mellan män och kvinnor. Det skiljer någon tiondels procentenhet inom länen, men det finns inte något tydligt mönster då det i vissa län är något fler män som flyttat jämfört med kvinnor och vice versa.

Den skillnad som man brukar hävda är att kvinnor flyttar och män stannar, den består men då mellan de som har en gymnasieutbildning och de som inte har fullföljt gymnasiet. Det är betydligt färre individer som inte fullföljt gymnasiet som bor i ett annat län 2010 jämfört med 2001. Inte heller här finns det några entydiga skillnader mellan könen. Förutom Stockholms län som har en ökning med 1,4 procentenheter av andelen födda 1981 utan fullständig gymnasieutbildning, minskar andelen marginellt i samtliga län. Vad som inte syns i dessa data är flyttningen inom länen, som även den är betydande och följer samma mönster.

Slutsats/ståndpunkter

Resultaten av studien visar att arbetslivserfarenhet tillsammans med utbildning är de mest avgörande faktorerna för att unga ska kunna etablera sig på arbetsmarknaden. Det är föga förvånande och väl i linje med forskning i både internationella och svenska studier.

Utbildning påverkar rörligheten hos individer. Sannolikheten att en person flyttar, byter jobb och ökar sin inkomst, ökar betydligt om individen slutför gymnasiet. I åldern 20 – 29 år innebär geografisk rörlighet en flytt för att utbilda sig, som sedan leder till rörlighet utbildningsmässigt och yrkesmässigt.

Det pågår en teknologisk utveckling som starkt påverkar samhället och arbetslivet. Utvecklingen går allt snabbare och har bland annat inneburit att allt fler marknader går från att ha varit lokala eller regionala till att bli globala. Detta gäller även arbetsmarknaderna. Tidigare var den stora konkurrensen flytt av produktionsverksamheter till länder med lägre lönekostnader. Idag behöver inte verksamheter flytta i samma utsträckning då arbetskraften blivit rörligare, både fysiskt och framför allt digitalt. Detta ställer större krav på arbetskraften då det är lättare för arbetsgivare att få den kompetens de efterfrågar, även om personen fysiskt sitter i en annan tidszon.

Samtidigt visar studier av Carl Benedict Frey och Michael A Osborne verksamma vid Lunds universitet samt Oxford University hur känsliga olika yrken är för datorisering och digitalisering⁶. Stefan Fölster på Reforminstitutet har gjort en svensk översättning av yrkeskoderna till de yrken som finns i SCB:s yrkesklassificeringsregister⁷. Studierna visar att många yrken kommer att automatiseras i framtiden, samtidigt som det finns andra där risken inte är lika stor, med det vi känner till idag. Våren 2015 kom Stefan Fölster med en uppföljning av rapporten⁸ som visar att automatisering kommer att ge nya jobb vars innehåll inte kan förutsägas idag.

Not. 6. *The future of employment: how susceptible are jobs to computerization?*, Oxford 2013.

Not. 7. *Vart annat jobb automatiseras inom 20 år*, Reforminstitutet 2014.

Not. 8. *De nya jobben i automatiseringens tidevarv*, Reforminstitutet 2015.

Rune Åberg⁹ visar förändringen i jobbtillväxt under perioderna 2000 – 2007 samt 2008 – 2011. Den senare perioden visar effekterna på svensk arbetsmarknad efter finanskrisen 2008. Genom att jobben på arbetsmarknaden delas in i kvintiler, där lönenivån ska spegla kvalifikationsgraden och där lågkvalificerade jobb återfinns i kvintil 1, syns förändringar i antalet jobb inom respektive kvintil.

Data visar att arbetsmarknaden har vuxit i båda ändarna, dvs. antalet kvalificerade arbeten som i de allra flesta fall kräver högskoleutbildning eller motsvarande ökar, och att antalet lågkvalificerade jobb ökar. Detta innebär att konkurrensen om de mindre kvalificerade arbetena kommer att öka, då yrkena i framför allt kvintil 2 och 3 minskar och risken för automatisering är påtaglig. Ser vi framåt så är det många av de yrkena i kvintil 1, 2 och 3, och i viss mån i kvintil 4 som kommer att vara utsatta för automatisering och digitalisering.

SKL:s förslag på hur skolan måste förändras för att möta framtida krav

Att det sker strukturomvandlingar på svensk arbetsmarknad är inget nytt. Sverige har arbetat med aktiv arbetsmarknadspolitik och ett utbildningssystem öppet för alla för att kunna möta kommande utmaningar. Dock visar resultaten av rapporten att det sociala arvet har stor betydelse, då barn till lågutbildade i betydligt mindre utsträckning vidareutbildar sig och har större benägenhet att inte slutföra gymnasiet.

Ett samhälle där fler upplever delaktighet och har de förmågor som arbetsmarknaden efterfrågar, kräver en fördjupad diskussion om hur skolan ska utformas. Vi behöver se bortom PISA-resultat och antagandet att elever har olika anlag för olika utbildningsinriktningar.

Utifrån rapportens resultat – vilka stämmer väl överens med det som SKL ser som utmaningar i skolan – är några centrala punkter för skolans utveckling:

- För att klara av målet om full sysselsättning är det avgörande att ungdomar genomgår både grund- och gymnasieskola med godkända betyg. En bredare diskussion om utbildningens organisering och arbetssätt är nödvändig och måste gå utanför de idag givna ramarna.
- Stärka skolans kompensatoriska roll, den socioekonomiska bakgrunden spelar en avgörande roll för skolresultaten. Föräldrars utbildningsnivå är mer avgörande än inkomstnivå.

Not. 9. *Tjugohundratalets arbetsmarknad – fortsatt uppkvalificering eller jobbpolarisering*, Ekonomisk Debatt nr 2 2013.

- Utveckla ett nationellt uppföljningssystem för skolan som gör det lättare och snabbare för elever, föräldrar, lärare, rektorer och huvudmännen att se om utbildningsmålen nås.
- Stärka kopplingen mellan forskning och skolan. Det finns för lite forskning om vad som sker i klassrummet och den forskning som finns, når inte ut i verksamheten i tillräcklig omfattning. Det är också viktigt att ha en internationell utblick över forskning och kunskapsbildning.
- Det är viktigt att utveckla arbetet med sommar- och feriejobb så att så många som möjligt har arbetslivserfarenhet när gymnasieutbildningen är avslutad. Här är det viktigt att branscher och arbetsgivare är involverade och ser ungdomarna som framtida medarbetare.
- För att möta arbetsmarknadens framtida krav måste skolan se till att utveckla elevernas digitala färdigheter, analytiska-, sociala- och entreprenöriella förmågor. Detta är kunskaper och förmågor som får större betydelse när allt fler arbetsmoment kan automatiseras.

Utbildning – nyckeln till arbete

Att utbildning öppnar många möjligheter för enskilda individer är inget nytt, det ger fler möjligheter på arbetsmarknaden och ökar chansen till en bra och stabil löneutveckling. Samtidigt som utbildning är viktigt för individers möjligheter, kommer konkurrensen om personer med utbildning inom ”rätt” områden att öka framöver.

Arbetsmarknaden genomgår stora förändringar med ökade krav på arbetskraften. Innehållet i arbetena förändras vilket ställer högre krav på kunskap och flexibilitet hos de anställda. Att ha gymnasiekompetens har i praktiken blivit ett grundkrav för anställning.

Rapporten *Utbildning – nyckel till arbete* är en analys av individdata över samtliga födda 1981 under perioden 1997 – 2010. Rapporten fokuserar på den grupp som inte fullföljt sin gymnasieutbildning vid 20 års ålder. Vilka skillnader finns i möjligheten att få ett arbete och bra inkomst, jämfört med de som har avslutat sin gymnasieutbildning vid 20 års ålder? Resultatet visar att en avslutad gymnasieutbildning ger större möjlighet till jobb, fortsatta studier och stabila inkomster.

Beställ eller ladda ner på webbutik.skl.se

ISBN 978-91-7585-365-9

Sveriges
Kommuner
och Landsting

Post: 118 82 Stockholm
Besök: Hornsgatan 20
Telefon: 08-452 70 00
www.skl.se